DOI: 10.33270/02232602.110
УДК 340.12

Внутрішнє переконання суб'єктів правозастосування: філософсько-правовий аналіз проблеми та давньогрецький спосіб її розв'язання

ВАНДЖУРАК Роман*
доктор філософії в галузі знань права,
докторант кафедри філософії права та юридичної логіки Національної академії внутрішніх справ
м. Київ, Україна
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-8474-2276

Анотація. Актуальність дослідження полягає в тому, що, відповідно до соціологічних досліджень, на початок 2023 року судовій системі довіряють 3 % громадян України з-поміж опитаних респондентів, а 49 % з них взагалі не довіряють органам правопорядку, що свідчить про критичну ситуацію та гостру потребу в пошукові причин такої недовіри й шляхів вирішення цієї ситуації на теоретичному і практичному рівнях. У статті автор уперше заявляє, що причиною такого низького рівня довіри громадян до правоохоронних і судових органів є легалізована наразі можливість прийняття ними процесуальних рішень на підставі внутрішнього переконання, що на практиці часто перетворюється на свавілля. Є очевидним, що можливість ухвалення в справі на підставі одних і тих самих доказів діаметрально протилежних рішень не сприяє довірі до суб'єктів правозастосування з боку громадян і не укріплює їх авторитет в очах громадськості. Автор вважає, що одним із можливих шляхів розв'язання зазначеної проблеми є дослідження спадщини давньогрецької філософії права, зокрема праць Арістотеля, який вперше розробив способи вирішення правових питань шляхом логічних процедур доведення, без застосування будь-яких внутрішніх переконань, інтуїції чи здогадки. Під час підготовки статті за допомогою методів аналізу, синтезу й узагальнення було опрацьовано низку першоджерел і новітніх публікацій за темою використання внутрішнього переконання суб'єктами правозастосування під час ухвалення процесуальних рішень. Для обґрунтування результатів і формулювання висновків проведеного дослідження було використано методи дедуктивно-логічного аналізу, а також індуктивного узагальнення й аналогії. З огляду на порушені в статті проблеми, автор переконаний, що назріла потреба в реформуванні чинного законодавства. Запропоновані зміни забезпечать кожному рішенню суб'єктів правозастосування можливість бути аргументованим, логічним і зрозумілим, а найголовніше – єдино можливим у конкретній ситуації; вони унеможливлять чи принаймні суттєво зменшать суб'єктивізм під час ухвалення процесуальних рішень, що зміцнить довіру до правоохоронних та судових органів і підвищить їх авторитет.

Ключові слова: філософія права; внутрішнє переконання; юридична аргументація; критерії доказовості; давньогрецька філософія права.

Історія статті:
Отримано: 04.09.2023
Переглянуто: 02.10.2023
Прийнято: 03.11.2023

Рекомендоване посилання:
Ванджурак Р. Внутрішнє переконання суб'єктів правозастосування: філософсько-правовий аналіз проблеми та давньогрецький спосіб її розв'язання. *Філософські та методологічні проблеми права.* 2023. № 2 (26). С. 110–118. doi: 10.33270/02232602.110.

*Відповідальний автор

© Ванджурак Р., 2023

Вступ

Тектонічні плити суспільних процесів перебувають у постійному русі та, за незначних винятків, постійно розвивається й удосконалює свої знання та можливості людство. Ще не так давно наші предки долали відстань кіньми, а ми вже говоримо про космічні екскурсії. Те, що донедавна здавалося фантастикою, зараз вже реальність, і цьому немає краю, адже наука щодня приголомшує новими відкриттями, а технології – можливостями за межею логічного сприйняття.

В умовах сьогодення людство все більше тяжіє до прагматичного мислення й усе менше піддається емоціям і сліпій вірі. Якщо століття тому, щоб повірити в Бога, потрібне було диво, то наразі ці аргументи для навернення людей у віру вже не спрацьовують. Люди прагнуть пояснень, а ще краще – доказів.

За словами відомого американського та британського юриста, професора Р. Дворкіна, ми живемо в праві й правом (Dvorkin, 2021; Martianova, 2013), а відтак є очевидним, що право вимушене еволюціонувати спільно з суспільними процесами, які воно регулює.

Отже, не дивно, що сучасне суспільство може задовольнити тільки право, яке буде достатньо зрозумілим, аргументованим і логічним. Право «без загадок» і тим паче – без суб'єктивної складової осіб, які це право застосовують.

Попри постійні інновації права в догоду нинішнім глобалізаційним процесам (онлайн трансляції судових засідань, брифінги представників правоохоронних органів, публікації судових рішень в мережі Інтернет тощо), залишається в праві, зокрема процесуальному, елемент невідповідності сучасним реаліям. Ця невідповідність – узаконена можливість суб'єктами прийняття процесуальних рішень ухвалювати їх на підставі свого внутрішнього переконання.

Коло суб'єктів правозастосування в правовій системі України надзвичайно широке. Наприклад, чинний Кримінальний процесуальний кодекс України передбачає право використовувати своє внутрішнє переконання під час прийняття процесуальних рішень слідчому, прокурору, слідчому судді, суду. Водночас суд наділений повноваженнями оцінювати на підставі свого внутрішнього переконання документи, речі, показання свідків тощо з огляду їх допустимості, достовірності та достатності, надаючи їм статус доказів, після чого, на основі тих же доказів, ухвалювати кінцеве рішення на підставі знову ж таки – свого внутрішнього переконання[1].

Дискусії науковців навколо цієї теми тривають давно й погляди дослідників різняться. Одні переконані в необхідності застосування внутрішнього переконання (Mykhiienko, 1999), другі стверджують про таку можливість лише в разі розгляду «важких справ» (Barak, 2022), треті – про непотрібність цього інструменту взагалі (Frank, 1930).

Серед іноземних й українських науковців, які так чи інакше акцентували на вивченні питання внутрішнього переконання суб'єктів правозастосування, слід зазначити А. Барака (2022), І. Бентама, Г. Гарта (1998), Ю. Грошевого (2008), Н. Гураленко (2012), Р. Дворкіна (2021), В. Ключковича (2019), А. Козінскі, В. Костицького (2021), В. Коцкулич, М. Мартьянову (2013), Дж. Френка (1930), М. Харченко (2022), С. Хопту (2017) та ін.

Наприклад, Р. Дворкін вважав, що кожна правова проблема має одне правильне рішення, не залишаючи місця для суддівського розсуду (Dvorkin, 2021). У своїй «Концепції права» Г. Гарт, критикуючи право наказів, підкріплених погрозами, обстоював можливості індивідуалізації правових норм (Hart, 1998). Наполягав на публічності будь-яких владних процесів І. Бентам, виступаючи навіть за створення «архіву владних дій», тим самим заперечуючи різноманітні скритості в процесі здійснення владних повноважень, очевидно, й судових теж. У своїх роботах Дж. Френк стверджував, що правильне рішення суд може винести лише на підставі своєї інтуїції, виправдовуючи необмеженість внутрішнього переконання (Frank, 1930). Жорстоко критикував право ухвалювати рішення на підставі внутрішнього переконання А. Козінскі, вважаючи, що судове рішення не може ухвалюватися з огляду на настрій судді (Frank, 1930). Переконував на потребі наукового підґрунтя судових рішень, заперечуючи будь-які емоційні впливи на їх ухвалення, С. Бреєр (Breyer, 1998). Відповідно, В. Костицький зауважував на недопущенні витіснення ідеї правосуддя суддівським свавіллям (Kostytskyi, 2021), натомість Ю. Грошевий не вбачав у цьому проблеми, допускаючи існування оцінних понять у кримінально-процесуальному праві, надаючи тим самим суб'єктам застосування норм права певну свободу в тлумаченні норми (Hroshevyi, 2008). У своїх роботах С. Хопта акцентував у контексті розсуду на такій проблемі, як професійна деформація судді, і пропонував шляхи її розв'язання (Khopta, 2017), а на думку Н. Гураленко, суддівський розсуд – це творча, інтелектуальна вольова діяльність судді, у процесі якої остаточно формується його моральна позиція та здійснюється пошук оптимального рішення щодо конкретної юридичної справи; вирішальне значення в такому процесі мають індивідуальні характеристики судді (Huralenko, 2012).

Проте вважати, що це питання є достатньо опрацьованим, не є можливим, адже на рівні

[1] Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text.

монографічного дослідження цю проблематику із зарубіжних авторів фундаментально досліджував лише А. Барак у своїй праці «Суддівський розсуд» (Barak, 2022), а серед вітчизняних науковців на такому рівні її досліджувала тільки Т. Мартьянова у своїй дисертаційній роботі «Розсуд суб'єктів правозастосовної діяльності» (Martianova, 2013).

Однак ці напрацювання здебільшого полягали в розкритті поняття розсуду (переважно суддівського), тоді як досліджень на предмет філософсько-правового аналізу самого поняття внутрішнього переконання й тим паче обґрунтованої пропозиції його замінити на інші правові інструментарії, досі не було проведено ні зарубіжними науковцями, ні вітчизняними дослідниками.

Відтак, метою цієї статті є спроба довести, що право ухвалювати процесуальне рішення на підставі свого внутрішнього переконання суб'єктами правозастосування є несумісним із сучасними правовими реаліями, оскільки на таке переконання можуть мати вплив емоції, громадська думка, пропаганда тощо. Цей спосіб прийняття процесуальних рішень є несумісним з викликами сучасного суспільства, яке прагне відкритості, зрозумілості, аргументаційності та доказовості. Оскільки будь-яке рішення суб'єктів правозастосування повинно бути аргументованим і логічним, жодні внутрішні переконання не сумісні з викликами сучасного суспільства. Водночас пропонується замінити право ухвалювати рішення на підставі внутрішнього переконання логічними правилами доведення, що запропоновані ще давніми греками, зокрема Арістотелем. Це відчутно зменшить будь-яку корупційну складову під час розгляду справи й тим самим збільшить довіру суспільства до правоохоронних і судових органів. Ознайомившись із рішенням, що відповідатиме логічним правилам доведення, навіть сторонній спостерігач зрозуміє, що іншого рішення в тій чи іншій справі й бути не могло.

Водночас автор не відкидає право суб'єктів правозастосування використовувати розсуд під час ухвалення ними процесуальних рішень. Проте його застування має відбуватися мотивовано й виключно в тому випадку, коли у справі буде необхідність робити вибір між двома протилежними, але водночас доведеними й аргументованими рішеннями. Такий вибір одного з них буде джерелом нового права як преюдиції для вирішення подальших подібних справ.

Матеріали та методи

Під час підготовки статті було використано методи аналізу, синтезу й узагальнення, за допомогою яких опрацьовано низку першоджерел і сучасних публікацій із заданої проблематики. У першому випадку вдалося виявити проблеми застосування внутрішнього переконання ще за античних часів і запропоновані еллінами шляхи їх розв'язання, тоді як у другому вбачається відсутність єдиного в умовах сьогодення підходу до їх вирішення.

Таким чином, акцентовано на філософсько-правовому доробку Арістотеля, який власне й запропонував довершенішу формулу вирішення юридичних питань без ухвалення рішень, керуючись внутрішнім переконанням, натомість запропонувавши ухвалення таких рішень на підставі чітких і логічних критеріїв доведення.

Для обґрунтування результатів і формулювання висновків проведеного дослідження було використано методи дедуктивно-логічного аналізу, а також індуктивного узагальнення й аналогії.

Автор не претендує на визнання здобутих у цьому дослідженні результатів такими, що в незмінному вигляді повинні стати підґрунтям майбутніх змін до законодавства у сфері прийняття процесуальних рішень. Цією публікацією він намагається висвітлити питання й почати дискусію, пропонуючи зі свого боку давньогрецький спосіб розв'язання зазначеної проблеми.

Результати й обговорення

Афінський суд Радою п'ятисот 399 року до н.е. засудив до смертної кари Сократа, якого звинувачували в тому, що він розбещував молодь (застерігав останніх від сліпої віри в суспільно визнаних богів і сприяв формуванню в них навичок самостійного розумного мислення, чим піддавав сумніву авторитет офіційних законів і державних правителів). Попри те, що Сократ доволі легко, щоправда, з елементами іронії та сарказму, спростував висунуті йому звинувачення, судом все ж таки з незначною перевагою голосів було прийнято первинне рішення про його винуватість. Утім, після того, як він зрештою заявив, що волю закону чи суду треба терпіти так само, як волю батьків, – вона може бути несправедливою, але підлягає безумовному виконанню (Demydenko, 2017, p. 784), запропонувавши суддям до того ж замінити йому смертну кару на довічне утримання за рахунок полісу, число прибічників страти суттєво збільшилося під час остаточного голосування. Це було зумовлено сплеском заздрощів з боку суддів щодо розумово-аналітичних й аргументаційних здібностей Сократа та його поведінки як обвинуваченого. До того ж сторона обвинувачення застосувала тактику впливу на батьківські емоції членів суддівської колегії, апелюючи при цьому до аргумента, що Сократ, схиляючи молодь до самостійного мислення, прищеплював їй ідею непокори батьківській волі (що цілком суперечило його останнім словам) (Vandzhurak, 2023, p. 132).

Такий суб'єктивізм під час ухвалення рішення про страту Сократа спричинив широке обурення, що вийшло далеко за межі Афін, і досить тривалий час у колах інтелектуальної еліти побутували настрої, спрямовані на пізнавальну

активність й розробку методологічних підвалин і критеріїв раціонального мислення (Vandzhurak, 2023, p. 132) замість емоцій, настроїв чи вподобань.

Однак у ті часи ще прослідковувався доволі контрастний дисонанс між філософською та правовою культурою. Якщо філософська культура вже набула рис об'єктивістської та раціоналістичної спрямованості, то правова й досі залишалася «у полоні» суб'єктивістських й емоційно-психологічних парадигм.

Наприклад, уже в VI–V ст. до н.е. Піфагор і Парменід використовували строгі логічні схеми доведення своїх положень, не покладаючись виключно на інтуїцію чи такі аргументи, як «думка більшості» або «авторитетна позиція». Наприклад, ми навряд чи й донині користувалися б славнозвісною теоремою Піфагора, якби остання була визнана за істинну на підставі результатів голосування Народних зборів (еклесії). Піфагор довів, що квадрат гіпотенузи будь-якого прямокутного трикутника дорівнює сумі квадратів його катетів, продемонструвавши, що, незалежно від вимірів такого трикутника, площа квадрата зі стороною, що дорівнює згаданій гіпотенузі, з необхідністю буде еквівалентною сумі площ двох квадратів, побудованих на основі цих катетів.

Що ж стосується давньогрецької правової культури, зокрема методів юридичної аргументації, то вони зазвичай зводилися до формальних процедур голосування, яким передувало не стільки компетентне обговорення, спрямоване на пошук раціонального вирішення справи, скільки на апеляцію до емоційно-психологічного схилення учасників голосування на підтримання вироку, відповідного певним лобійованим суб'єктивним інтересам.

Вочевидь, ця парадигма виявилася доволі живучою, адже її застосування часто зустрічається й понині, оскільки прагнення об'єктивної істини, на жаль, далеко не завжди виявляється конкурентоспроможним стосовно суб'єктивної зацікавленості та налаштованості осіб, уповноважених ухвалювати такі рішення (Vandzhurak, 2023, p. 131).

Досліджуючи питання внутрішнього переконання в наш час, насамперед слід акцентувати на співвідношенні понять «доведення» (прийнятого в точних теоретичних науках) та «доказування» (що вживається стосовно аргументаційних процедур у юридичній практиці). Якщо під терміном «доведення» мається на увазі строга логічна операція, яка передбачає обґрунтування істинності певної тези (гіпотези, теорії, версії) шляхом демонстрації її необхідного випливання з наявних аргументів (підстав, істинність котрих є або фактично очевидною, або доведеною раніше), то зміст терміна «доказування» загалом передбачає переконання учасників дискурсу в доцільності прийняття того чи іншого рішення. В останньому випадку йдеться не тільки про об'єктивні підстави для остаточного рішення, а й передусім про можливості суб'єктивного схилення сторін до такого рішення (Hvozdik, & Koshchynets, 2016, p. 6). Відмінність між логічним доведенням і юридичним доказуванням полягає також у тому, що останнє не завжди має на меті встановлення істини. Наприклад, судовий процес, спрямований на вирішення спорів між опонентами; при цьому рішення суду передбачає не стільки відтворення подій спору чи злочину (об'єктивних умов, причин і механізмів його виникнення й розгортання), скільки прийняття рішення на користь однієї зі сторін. І хоча таке рішення повинно бути обґрунтованим, його аргументація зазвичай будується за принципом змагальності, згідно з яким справа може бути виграною не тільки шляхом надання достатніх і допустимих доказів, а й через порівняну слабкість позиції опонента (Hvozdik, & Koshchynets, 2016, p. 8-9).

Не менш дискусійним у сучасній юриспруденції є питання стосовно критеріїв достатності доказів, адже наразі суд може прийняти певне обґрунтоване рішення лише за умови достатності доказів, тоді як останні вважаються достатніми, якщо вони дозволяють суду прийняти те чи інше рішення у справі[1]. При цьому сам суд і уповноважений кваліфікували докази як достатні чи недостатні на власний розсуд (за відсутністю чітко визначених критеріальних вимірів такої їхньої оцінки) (Hryshchuk, 2007, p. 63).

Звідси є очевидним, що запропонована наразі форма визначення умов достатності доказів припускає практично необмежений діапазон суб'єктивної свободи в разі прийняття процесуальних рішень й забезпечується це шляхом застосування суб'єктами правозастосування свого внутрішнього переконання під час ухвалення ними таких рішень.

Нерідко ми чуємо, коли незадоволена рішенням сторона апелює до логіки й вважає таке рішення несправедливим хоча б з логічної точки зору. У той час будь-яке рішення має бути зрозумілим, а відтак і логічним (Mishchenko) не тільки для сторони, яка виграла процес, а й для сторони, яка його програла. Воно має бути зрозумілим навіть для стороннього спостерігача, як того потребують стандарти, визначені практикою Європейського суду з прав людини[2].

Тож без розв'язання цієї проблеми сама ідея правосуддя може бути дуже легко витісненою ідеєю суддівського свавілля (Kostytskyi, 2021), тим більше, що судова практика дедалі частіше

[1] Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text

[2] Справа «Бочан проти України» від 3 трав. 2007 р. (заява № 7577/02). *Європейського суду з прав людини.* URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_209#Text.

засвідчує випадки здійснення такої можливості (Hryshchuk, 2007, p. 63).

Звідси, на наше переконання, легалізоване наразі право під час ухвалення процесуального рішення використовувати внутрішнє переконання в практично необмеженому вигляді, і є тим «збудником», що з року в рік плекає неприязнь і страх громадян перед правоохоронними та судовими органами, що й ретранслюється відсотком довіри людей до останніх (Vandzhurak, 2023, p. 246).

Утім, позбавляючи суб'єктів правозастосування ухвалювати свої рішення на підставі внутрішнього переконання, вочевидь потрібно запропонувати альтернативний інструмент, адже формула, що законодавець творить право, а судді його лише проголошують, є теж неспроможною (Kopot, 2009, p. 174).

Отже, мало хто з дослідників заперечує, що сучасне доказове право (тобто право, що ґрунтується не стільки на результатах суб'єктивного волевиявлення шляхом голосування, а на логічному обґрунтуванні прийнятих правових рішень, виходячи з перевірених свідчень і фактичних матеріалів) має свої джерела ще в античній інтелектуальній традиції. Тому одним із варіантів пошуку відповіді на заявлену проблематику є звернення саме до філософсько-правової спадщини давніх греків (Vandzhurak, 2022). Однак не з метою виявлення відмінностей і генетичних зв'язків між минулим і сучасним правом (як заведено), а для відшукування «першооснов» виникнення проблем та суперечностей, з якими стикається сучасна юриспруденція, та забутих чи недооцінених способів їх ефективного вирішення, розроблених у далекому минулому (Vandzhurak, 2023).

На нашу думку, для розв'язання виниклої проблематики допоміжними можуть бути спроби узагальнення та систематизації логіко-методологічних основ доказового міркування, здійснені Арістотелем. Ці арістотелівські універсальні критерії раціональності як людського мислення, так і будь-якої системної організації його результатів (будь то система знань, юридичних законів, суспільних норм тощо) ґрунтувалися на двох аксіоматичних принципах: «заборони суперечності» та «виключеного третього».

Перший з них, у формулюванні Арістотеля, полягає в тому, що неможливо, щоб одне й те саме одночасно було та не було притаманне одному й тому ж в одному й тому самому відношенні (Aristotle, 2020). Іншими словами – раціональне мислення не може містити в собі суперечностей, оскільки реальність не передбачає можливості одночасної наявності та відсутності певного стану речей, а відтак – одночасне твердження та заперечення однієї й тієї ж думки завжди буде хибою. У той час, взяті з різного погляду суперечливі судження можуть бути одночасно істинними. Наприклад, відносно рухомого потягу його пасажир не рухається, але відносно платформи він рухається разом з потягом. Однак відносно однієї й тієї ж системи координат «рухатися» та «не рухатися» одночасно неможливо (Vandzhurak, 2023, p. 135).

Другим є принцип «виключеного третього», що значить – не може бути нічого посередині між двома судженнями, які суперечать одне одному й про один [суб'єкт] усякий окремий предикат необхідно або стверджувати, або заперечувати (Aristotel, 2020). Інакше кажучи, два контрадикторні судження (теза й антитеза) не можуть бути одночасно хибними; тож спростування одного з них є підставою для визнання обґрунтованості іншого. Саме ця аксіома була покладена в основу формулювання принципу бівалентності, на якому ґрунтуються практично всі правові системи, починаючи з римського права. Згідно з цим принципом будь-який судовий вирок може бути або обвинувальним або виправдувальним, третього не дано (Vandzhurak, 2023, p. 135). Втім, згідно з таким критерієм, ми доходимо до дещо парадоксального висновку: оскільки рішення в справі неодмінно має бути прийнятим, то докази завжди є достатніми, навіть якщо вони недостатні.

Проте, згадаймо, що за часів Арістотеля вважалися «правильними» (доказовими, демонстративними) такі висновки, які передбачають не більш як один варіант прийнятного на підставі наявних аргументів. Якщо таких варіантів понад один, то «джерелом сумнівів» в істинності будь-якого з них буде не виключність можливості підтвердження альтернативних версій висновку. Відповідно до цього достатні для обґрунтування цільового висновку докази повинні бути настільки ж достатніми для спростування всіх інших його альтернатив (Hvozdik, 2019, p. 65).

Тобто для визнання достатності доказів для ухвалення певного рішення має бути несумісність зворотного рішення з наявними доказами (Vandzhurak, 2023, p. 7), і коли суд, наприклад, визнає доведеним певний факт, було б доречним поставити питання таким чином, чи можливо цими ж доказами довести протилежне, і якщо ні, визнавати цей факт встановленим (чи невстановленим відповідно).

Певна річ, сказане не слід розуміти так, що ми маємо спочатку передбачити всі можливі варіанти досліджуваних подій, а потім, почергово перевіряючи їх на сумісність з наявними доказами, «відфільтрувати» той єдиний серед них, що не спростовується цими доказами. Це було б занадто громіздкою та нераціональною процедурою (Vandzhurak, 2023, p. 142). Втім вказувати, наприклад, у вироку, що вина обвинуваченого доводиться певними доказами (хоч насправді цими доказами можливо довести з такою успішністю й протилежне) і на підставі свого внутрішнього переконання визнавати людину винною, аж ніяк не укріплює авторитет правосуддя загалом і конкретного судді зокрема.

Здається, що суб'єкти ухвалення процесуальних рішень на підставі наявних у справі доказів скоріше виправдують своє внутрішнє переконання, ніж приходять до свого висновку на їх основі. Тому й трапляються рішення, коли суб'єкт правозастосування в мотивувальній частині свого рішення зазначає тільки ті докази чи показання свідків, які підтверджують його висновок, ігноруючи в той час ті докази, що його спростовують.

І таких прикладів можна навести безліч. Втім, на наше переконання, будь-яку дилему чи спір можна вирішити шляхом доведення (доказування) на підставі логічних законів, без застосування внутрішнього переконання дослідника чи суб'єкта прийняття процесуальних рішень. Наприклад, було б дивним, якби розв'язуючи ту чи іншу математичну задачу учений, там де неможливо її довести чи спростувати, зазначав, що він приходить до такого висновку на підставі свого внутрішнього переконання. Цінність такого розв'язання в математичній спільноті дорівнювала б нулю.

Якщо моделювати цю ситуацію на ухвалення процесуального рішення, то можна спостерігати й те, що практично в будь-якому випадку, особливо там, де маса наявних доказів не доводить однозначно той чи інший факт, суб'єкти прийняття процесуальних рішень навіть не порушують питання щодо можливості цими ж доказами спростувати заявлений, наприклад, органом досудового розслідування чи позивачем варіант подій, а тим паче спробувати довести цими ж доказами й інші можливі варіанти. Натомість ми бачимо безліч рішень, які були ухвалені на підставі доказів і на основі внутрішнього переконання, не зазначаючи при тому яких саме доказів.

Доволі в грубій формі до питання ухвалення суддею рішення на підставі внутрішнього переконання підходить А. Козінскі, стверджуючи, що настрій судді є важливим для процесу прийняття рішення та здатний впливати на суддю, і якщо, наприклад, суддя матиме хороший сон і добре поснідає, він може почувати себе поблажливим і веселим, співчувати обвинуваченим, тоді як у протилежному випадку він може ставитися до всіх упереджено та виносити суворіші вироки. Відтак, підсумовує А. Козінські, рішення судді напряму залежить від того, що в нього буде на сніданок (Frank, 1930).

Саме тому постає закономірне питання, чому ж процедура правозастосування, на відміну від математики, логіки чи навіть музики, допускає можливість фальшу, й усі невідповідності чи неточності дозволяє компенсовувати шляхом внутрішнього переконання.

Відповіддю на поставлене питання і є ті випадки, коли сторонам не зрозуміла логіка ухваленого рішення й вони в сум'ятті намагаються його зрозуміти, у той час, коли таке рішення, можливо, було ухвалене на підставі емоцій, політичних поглядів, релігійних переконань, притаманному сьогоднішньому суспільству феномену «постправди» (Makintair, 2021) чи іншого фактору впливу, і не мати нічого спільного ні з логікою, ні з правом.

Суддя Верховного Суду США С. Брееєр вважає, що наукові проблеми пронизують право, і закон повинен шукати рішення, які підпадають під сферу застосування наукових знань і відображають його науковий статус. Він вважає, що в сучасну епоху науки ми повинні будувати правові основи надійно, науково та законодавчо обґрунтовано (Breyer, 1998, p. 537-538). Тобто мови про укріплення правових основ суб'єктивними баченнями осіб, які це право застосовують, не йдеться.

Тому є очевидним, що процедура ухвалення рішення має бути чітко регламентована універсальним для всіх випадків законом і допускати можливість застосування розсуду лише тоді, коли обидва варіанти з точки зору логічно-аргументаційної процедури вірні, але ситуація потребує ухвалення лише одного рішення, яке буде новим правом і матиме преюдиціальне значення для інших справ. До того ж воно повинно бути мотивованим з погляду наукових напрацювань і обґрунтованим з точки зору практичних викликів.

До такого висновку дійшов і суддя Верховного суду Ізраїля А. Барак, зазначаючи, що суддівський розсуд може бути застосовано винятково у важких справах, де обидва рішення будуть правильними, втім суд має застосувати своє правотворення й прийняти єдине рішення (Barak, 2022).

Слушною вважаємо й позицію А. Барака щодо того, що суспільство не може досягти панування права без певної міри розсуду, але головне питання, за словами судді, полягає в тому, що слід позначити належні межі цього розсуду (Barak, 2022, p. 310).

Прогнозовано, що адепти можливості застосування внутрішнього переконання будуть стверджувати про недопустимість свавілля, оскільки в ст. 19 Конституції України чітко визначено межі такого розсуду. Проте така позиція є явно неспроможною, адже навіть якщо, наприклад, суд ухвалить очевидно нелогічне й необґрунтоване рішення, він все одно буде діяти на підставі й у спосіб, визначений законом, мотивуючи таке рішення внутрішнім переконанням, право на яке цей же закон йому й надає.

Зважаючи на те, що кожна окрема справа – це фактично доля конкретної особи, допускати можливість її вирішення на основі суб'єктивного рішення (не виключно, що помилкового, нехай і рідко), прийнятого на підставі внутрішнього переконання суб'єкта правозастосування, усупереч логічним критеріям доведення та наявним у справі доказам, сучасне право допускати не може. Інакше довіра до судової та правоохоронної системи залишиться на тому ж рівні, що й зараз.

Висновки

Узаконене право суб'єктів прийняття процесуальних рішень ухвалювати їх на підставі свого внутрішнього переконання не відповідає сьогоднішньому запиту суспільства до відкритості процесу та логічності й зрозумілості ухвалених на підставі такого процесу рішень. Оскільки право зазвичай узагальнено регулює ті чи інші правовідносини, вирішення індивідуальних питань можливе лише шляхом особистого підходу суб'єкта правозастосування до кожної конкретної ситуації. Проте такий підхід можливо здійснювати без внутрішнього переконання, інтуїції чи гадки, використовуючи запропоновані давніми греками логічні правила доведення. Це зменшить рівень суб'єктивізму під час ухвалення процесуальних рішень і тим самим підвищить довіру до судових і правоохоронних органів, оскільки ухвалені на підставі чітких логічних принципів рішення будуть зрозумілими навіть для стороннього спостерігача.

Однак не обов'язково цілком відмовлятися від можливості застосування розсуду, але пропонується надати процесуальне право його застосовувати виключно в тих випадках, коли в одній справі обидва протилежні по суті рішення будуть однаково логічними та доведеними.

Безумовно, запропоноване не є довершеним варіантом розв'язання проблеми, але подальші напрацювання в цьому напрямку можуть стати підґрунтям змін до законодавства, які зрештою підвищать якість ухвалених суб'єктами правозастосування рішень і змінять відсоток довіри до судових і правоохоронних органів.

References

[1] Aristotel. (2020). *Metaphysics.* Kharkiv: Folio. Retrieved from https://mir-knigi.net/uk/inshe/4734-metafizika-aristotel.html.
[2] Barak, A. (2022). *Judicial discretion.* Kyiv: Thentr uchb. lit.
[3] Breyer, S. (1998). The Interdependence of Science and Law. *Science,* 280(5363), 537-538. doi: 10.1126/science.280.5363.537
[4] Demydenko, H. (2017). Socrates. *Great Ukrainian legal encyclopedia* (Vol. 2). Kharkiv: Pravo.
[5] Dvorkin, R. (2021). *The Empire of Law.* Kiev: KNT.
[6] Frank, J. (1930). *Law and the modern mind.* New York: Brentano's.
[7] Hart, H.L.A. (1998). The concept of law. Kyiv: Sphere.
[8] Hroshevyi, Yu.M. (2008). Problems of increasing the effectiveness of the application of the norms of criminal-procedural law. *University scientific notes,* 3(27), 276-281.
[9] Hryshchuk, O.V. (2007). *Human dignity in law: philosophical problems.* Kyiv: Atika.
[10] Huralenko, N.A. (2012). Judicial discretion: some ontological and legal aspects of the problem. *Customs business,* 5(83), 2, 1, 32-37.
[11] Hvozdik, O.I. (2019). Evidence sufficiency criteria. *Philosophical and methodological problems of law,* 2(18), 64-70. doi: 10.33270/02191802.63.
[12] Hvozdik, O.I., & Koshchynets, V.V. (2016). *Logic of proof in the jurisdictional process.* Kyiv: Nats. akad. prokuratury Ukrainy.
[13] Kharchenko, M.V. (2022). Problems of the exercise of the judge's discretion during the consideration of cases in administrative proceedings and ways of solving them. *Legal scientific electronic journal,* 11, 849-856. doi: 10.32782/2524-0374/2022-11/208.
[14] Khopta, S.F. (2017). The inner conviction of a judge as a basis for making judicial decisions. *Law Almanac. People-centeredness in law: theoretical and legal foundations,* 8, 397–400.
[15] Klyuchkovych, V.Yu. (2019). The concept of judicial discretion as an element of court enforcement: theoretical and legal aspect. *Pravo.ua,* 3, 24-31. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/pravo_2019_3_6.
[16] Kopot, V. (2009). Judicial discretion as a guarantee of respect for human rights. *Human rights in the conditions of modern state formation: theoretical and practical aspects: a collection of reports based on the materials of the IV international scientific and practical conference of students and young scientists* (pp. 174-177). Sumy: UABS NBU.
[17] Kostytskyi, V. (2021). Limitation of power and expansion of discretionary powers as two trends in the development of the modern state. In *The issue of discretionary powers in the functioning of public authorities: proceedings of the science and practical conference* (pp. 10-14.). Kyiv: In-t prava Kyiv. nats. un-tu im. T. Shevchenka. Retrieved from https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/37529/1/20%20%D1%82%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%BD%D1%8F%202021%20%D0%90%D0%A3%D0%9F.pdf.
[18] Makintair, Li. (2021). *Postpravda.* Kyiv: ArtHuss.
[19] Martianova, T.S. (2013). *Discretion of subjects of law enforcement activity: dissertation* (Doctoral dissertation, Lviv, Ukraine).
[20] Mishchenko, I. *New standards of judicial decision.* Retrieved from https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/New_standarts_judgment_Mishchenko_15062021.pdf.

[21] Mykhiienko, M.M. (1999). The principle of free assessment of evidence in the Soviet criminal process. P*roblems of the development of the criminal process in Ukraine.* Kyiv: Yurinkom Inter.
[22] Vandzhurak, R. (2023). *The influence of ancient Greek philosophy of law on modern Ukrainian jurisprudence.* Kyiv: Vistka.
[23] Vandzhurak, R.V. (2022). Ancient Origins of the Methodology of Modern Evidence Law. *Scientific Bulletin of the National Academy of Internal Affairs,* 2(27), 99-107. doi: 10.56215/0122272.99.

Список використаних джерел

[1] Арістотель. Метафізика. Харків : Фоліо, 2020. 295. URL: https://mir-knigi.net/uk/inshe/4734-metafizika-aristotel.html.
[2] Барак А. Суддівський розсуд. Київ : Центр учб. літ., 2022. 320 с.
[3] Breyer S. The Interdependence of Science and Law. *Science.* 1998. Vol. 280. Issue 5363. P. 537–538. doi: 10.1126/science.280.5363.537.
[4] Демиденко Г. Сократ. *Велика українська юридична енциклопедія :* у 20 т. Харків : Право, 2017. Т. 2 : Філософія права. С. 782–784.
[5] Дворкін Р. Імперія права. Київ : КНТ, 2021. 554 с.
[6] Frank J. Law and the modern mind. New York : Brentano's, 1930. 320 p.
[7] Гарт Х. Л. А. Концепція права. Київ : Сфера, 1998. 238 с.
[8] Грошевий Ю. М. Проблеми підвищення ефективності застосування норм кримінально–процесуального права. *Університетські наукові записки.* 2008. № 3 (27). С. 276–281.
[9] Грищук О. В. Людська гідність у праві: філософські проблеми : монографія. Київ : Атіка, 2007. 432 с.
[10] Гураленко Н. А. Суддівський розсуд: деякі онтологічно-правові аспекти проблематики. *Митна справа*. 2012. № 5 (83). Ч. 2. Кн. 1. С. 32–37.
[11] Гвоздік О. І. Критерії достатності доказів. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2019. № 2 (18). С. 64–70. doi: 10.33270/02191802.63.
[12] Гвоздік О. І., Кощинець В. В. Логіка доказування у юрисдикційному процесі : навч. посіб. Київ : Нац. акад. прокуратури України, 2016. 140 с.
[13] Харченко М. В. Проблеми реалізації розсуду судді під час розгляду справ в адміністративному судочинстві та шляхи їх вирішення. *Юридичний науковий електронний журнал.* 2022. № 11. С. 849–856. doi: 10.32782/2524-0374/2022-11/208.
[14] Хопта С. Ф. Внутрішнє переконання судді як основа прийняття правосудних рішень. *Альманах права. Людиноцентризм у праві: теоретикоправові засади.* 2017. Вип. 8. С. 397–400.
[15] Ключкович В. Ю. Поняття судової дискреції як елемента правозастосування суду: теоретико-правовий аспект. *Право.ua.* 2019. № 3. С. 24–31. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pravo_2019_3_6.
[16] Копоть В. Суддівський розсуд як запорука дотримання прав людини. *Права людини в умовах сучасного державотворення: теоретичні і практичні аспекти :* зб. тез доп. за матеріалами IV Міжнар. наук.-практ. конф. студ. і молодих вчених (Суми, 11–12 груд. 2009 р.). Суми : УАБС НБУ, 2009. С. 174–177.
[17] Костицький В. Обмеження влади та розширення дискреційних повноважень як дві тенденції у розвитку сучасної держави. *Питання дискреційних повноважень у функціонуванні органів публічної влади :* наук.-практ. конф. (Київ, 20 трав. 2021 р.). Київ : Ін-т права Київ. нац. ун-ту ім. Т. Шевченка, 2021. С. 10–14. URL: https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/37529/1/20%20%D1%82%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%BD%D1%8F%202021%20%D0%90%D0%A3%D0%9F.pdf.
[18] Макінтайр Лі. Постправда. Київ : ArtHuss, 2021. 208 с.
[19] Мартьянова Т. С. Розсуд суб'єктів правозастосовної діяльності : дис. канд. юрид. наук : 12.00.01. Львів, 2013. 217 с.
[20] Міщенко І. Нові стандарти судового рішення. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/New_standarts_judgment_Mishchenko_15062021.pdf.
[21] Михеєнко М. М. Принцип вільної оцінки доказів у радянському кримінальному процесі. *Проблеми розвитку кримінального процесу в Україні :* вбрані твори. Київ : Юрінком Інтер, 1999. 240 с.
[22] Ванджурак Р. Вплив давньогрецької філософії права на сучасну українську юриспруденцію : монографія. Київ : Вістка, 2023. 248 с.
[23] Ванджурак Р. В. Ancient Origins of the Methodology of Modern Evidence Law. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ.* 2022. № 2 (27). С. 99–107. doi: 10.56215/0122272.99.

Internal Conviction of Law Enforcement Subjects: Philosophical and Legal Analysis of the Problem and the Ancient Greek Method of Solution

VANDZHURAK Roman
Doctor of Philosophy in Law,
Doctoral Student of the Department of Phylosophy of Law and Legal Logic of the National Academy of Internal Affairs
Kyiv, Ukraine
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-8474-2276

Abstract. According to sociological research, by the beginning of 2023, 3 % of Ukrainian citizens from among the surveyed respondents trust the judicial system, and 49 % of them do not trust law enforcement agencies at all, which indicates a critical situation and an urgent need to find the causes of such distrust and ways to solve this situation on a theoretical basis and practical levels. Scientific novelty. In this article, the author tries to convince for the first time that the reason for such a low level of trust of citizens in law enforcement and judicial bodies is the legalized possibility of them making procedural decisions based on their inner conviction, which in practice often turns into arbitrariness. It is obvious that the possibility of adopting diametrically opposite decisions in a case on the basis of the same evidence does not promote trust in law enforcement subjects on the part of citizens and does not strengthen their authority in the eyes of the public. The author believes that one of the possible ways to solve this problem is to turn to the heritage of ancient Greek philosophy of law, in particular the works of Aristotle, who first developed ways to solve legal issues through logical procedures of proof, without the use of any internal beliefs, intuition or guesswork. Methodology. During the preparation of the article, using the methods of analysis, synthesis and generalization, a number of primary sources and the latest publications on the issues of philosophical and legal analysis of internal conviction (discretion) in the adoption of procedural decisions by law enforcement subjects were processed. The methods of deductive-logical analysis, as well as inductive generalization, probabilistic-statistical estimates and analogy were used to substantiate the results and formulate the conclusions of the conducted research. Practical significance. On the basis of the points raised in this article, a discussion should be started with further elaboration and improvement of the conclusions made by the author with their inclusion in the current legislation. Such changes, in the opinion of the author, will provide every decision of law enforcement subjects with the opportunity to be reasoned and understandable, and most importantly – the only possible one in a specific situation, which will make it impossible or at least significantly reduce subjectivity in its adoption, and therefore strengthen trust in law enforcement and judicial bodies and will increase their authority.

Keywords: philosophy of law; inner conviction; discretion; legal argumentation; evidentiary criteria; ancient Greek philosophy of law.